

із шедеврами православної культури можна знайти шедеври єврейської, вірменської, польської, ісламської культур.

Всі ці культурні відмінності європейського спадку не є легкими для розуміння. Але вони складають собою невичерпне багатство української культури і основу її національної свідомості, відкритої на європейський досвід. В епоху, коли домінує гасло “культурна відмінність” — тепер екзистенційне гасло всієї Європи, — наш досвід унікальний. Згадаймо, наприклад, що концепція релігійної толерантності існувала в Речі Посполитій ще в XVI ст. Для нас, поляків і українців, то природна річ. Але ми зобов'язані продемонструвати європейцям, що ми “були і є Європа”.

Отже, дякую ще раз сердечно проф. де Роза і таким людям, як він. Ваш обов'язок — показати італійцям, французам та іншим європейцям, що ми були і є Європа. Це завдання першорядної ваги для всього континенту.

Переклала з італ. Оксана Пахльовська

Габріеле Де Роза

Президент Інституту Луїджі Стурцо (Рим)

НЕВІДОМА КРАЇНА В ЦЕНТРІ ЄВРОПИ: УКРАЇНА¹

Європейський університет Центрально-Східної Європи було створено з ініціативи України та Польщі. Чому саме така назва: Європейський? Очевидно, це відображає незмінну орієнтацію української інтелігенції на латинський Захід, орієнтацію, глибоко закорінену у відповідній літературній традиції. Справді, Україна ніколи не відмовлялася — навіть у драматичну добу сталінського режиму — від плюралістичного характеру своєї культури, “сповненої внутрішніх дискусій, звичної до зустрічі з Іншим, — культури, що неперервно слугувала медіумом між Сходом і Заходом” (Санте Грачотті).

Основна мета діяльності Університету — реінтерпретація минулого на основі таких джерел, які б дали змогу почути й розпізнати давні голоси реальності, з якою ми знайомі ще дуже мало. Згадаймо хоча б окремі стереотипи, й досі поширені навіть серед освічених осіб. Зокрема, як зауважує Етторе Чіннелла, про Україну продовжують говорити “як про велику провінцію Росії, що відірвалася від Москви з невідомих причин”². Із другого боку, відсутність знань

¹ Текст доповіді (подається скорочено) проф. Габріеле де Роза, прочитаної на засіданні Круглого столу, присвяченого проекту Європейського польсько-українського університету, в Римі 3 лютого 2003 р. Назва доповіді запозичена з англійсько-українського часопису “The Ukrainian”. Сенс її стає зрозумілим, якщо звернутися до рядків із вступу до статті Тетяни Гончарової, надрукованої на сторінках згаданого видання (№ 3, 2002): “Ця країна зветься Україною. Ви здивовані? Як це — географічний центр Європи і невідома країна? Однак багато європейців, не кажучи вже про мешканців Південної Америки або Африки, мало знають про цю країну. І хоч ми незалежні вже десять років, нас все одно називають Росією, а всіх українців — росіянами. Кажу це зі знанням справи: в країнах, де мені вдалося побувати, про таке місто, як Київ, нічого не чули. А один американець буквально благав мене припинити війну з Чечнею. Не рятували навіть карти, які я демонструвала, — співбесідники здивовано хитали головами і повторювали: “Росія, Росія”. — *Прим. перекладача.*

² Cinnella E. La tragedia della rivoluzione russa. — Milano; Trento, 2000. — P. 622.

про Україну має глибокі історичні причини: тривалий час ця держава перебувала під владою поляків чи Російської імперії. Відтак польські й російські історики, з праць яких черпала інформацію вся західна історіографія, застосовували до завойованих земель полоноцентричну або російськоцентричну оптику, що перетворювала Україну, яка до XIII ст. і в політичному, і в релігійному, і в культурному вимірі була матір'ю й повелителькою земель княжої Русі, на просту периферію тієї чи тієї держави.

Щоб розвіяти “непроникний туман столітніх легенд”, яким поки що огорнена для іноземців Україна, велетенську працю ведуть нині в Італії україністичні центри в університетських та позауніверситетських структурах, дедалі частіше проводяться симпозіуми та наукові зустрічі між українськими вченими й нашими славістами. Однак на рівні ширшого знання та поточної інформації мусимо визнати, що ситуація ще дуже далека від бажаної. Скажімо, мало хто знає навіть такий доконаний факт, як існування українського національного руху ще до більшовицької революції. У листопаді 1917 р. постала Українська Народна Республіка. 9 лютого 1918 р. вдалося підписати Берестейський мир із Центральними державами в обмін на поставки хліба. І все ж “небагато хто з істориків, – пише Норман Дейвіс, – схоже, має намір вважати відвоювання України чи Кавказу з боку радянської Росії чимось іншим, ніж внутрішня справа Росії”³. Одне слово, ця очевидна для нас відмінність між “Руссю”, “Російською імперією”, “радянською Росією”, “Радянським Союзом” аж ніяк не бралася до уваги під час політичних мирних переговорів після другої світової війни.

А все ж і тоді були політики та інтелектуали, які опротестовували ідею мирних переговорів щодо поділу “сфер впливу”. Серед них згадаймо постать Луїджі Стурцо, – інтелектуала, який ще 1942 року в листі до свого друга Жака Марітена (Maritain) полемізував із католицьким часописом “Commonweal” (“Загальне добро”), насамперед із твердженням, що наприкінці війни країни Балтії захочуть прийняти задля власної безпеки якусь форму протекторату з боку Росії. “[...] Я гадаю, – писав Стурцо, – що наш обов’язок – висловити чітко нашу позицію, без будь-яких антибільшовицьких акцентів, які тут не стосуються до справи. Країни Балтії мають свої історичні та свої природні права, яких не можна ігнорувати або, – а це ще гірше, – не визнавати, особливо в момент, коли ці країни (крім Фінляндії) не мають змоги ці свої права захистити. Англія та Америка не вільні ані розпоряджатися цими країнами, як *res nullius* (нічия річ), ані визнавати за Росією тієї прерогативи, якої вона не має [...]. Я згоден з тим, що в майбутньому світовому порядку Росія має бути гарантована від ризику нових агресій. Але це питання повинно бути поставлене на Конференції, на якій би країни Балтії отримали змогу сісти за стіл переговорів. Не треба створювати прецедент нового Мюнхена”. Цю ж концепцію містить стаття Стурцо “Питання країн Балтії”, що з’явилася друком у монреальському часописі “Le Jour” (“День”) 8 серпня 1942 р.⁴.

³ Davies N. Storia d'Europa. – Paravia, 2001. – P. 1041.

⁴ Sturzo L. La questione degli Stati baltici // Le Jour. – 1942. – 8 agosto – передрук в: Sturzo Luigi. La Comunità internazionale e il diritto di guerra, a cura di Gabriele DE ROSA. – Laterza, Bari. – 1992. – P. 78–84. У своїй загальній оцінці політики сили в Європі Стурцо стверджував: “Сфери впливу в Європі, економічна руйнація та тривала військова окупація Німеччини, недовіра до народних рухів у різних країнах, захист мілітарних чи капіталістичних кланів, відповідальних за теперішню трагедію, були б, а точніше, є катастрофічними помилками для повоєнного періоду; треба рятувати ситуацію негайно, не втрачаючи далі часу” (Sturzo L. I Tre di Teheran. – New York, 1944).

Щоб остаточно ліквідувати поділ на “сфери впливу”, було необхідне падіння Берлінського Муру. Саме відтоді в країнах Центрально-Східної Європи почався великий процес переосмислення історичних подій. Разом із українськими друзями ми підготували перший конгрес у м. Віченці у квітні 2002 р. під символічною назвою: “Доба Давнього Києва та її спадок у зустрічі з Заходом”, – конгрес, присвячений добі великого поширення традицій віри та цивілізації, започаткованого в Константинополі діяльністю святих солунських братів Кирила та Мефодія.

Із Заходом Україну пов’язує багатопланова культурна традиція (серед важливих аспектів, між іншим, згадаймо історію василіанського чернецтва, яке залишило сліди своєї присутності також на півдні Італії, в Базилікаті, в скитах, у лаврах, у монастирях між річками Лао та Агрі). Однак, щоб рухатися в напрямку, який колись приведе до інтеграції України з Європейською Співдружністю, необхідно насамперед поглиблене вивчення її історії, знання тієї ціни, яку заплатило її населення, зокрема селяни, за свободу й незалежність. Тому що саме в геноциді та голодоморах треба шукати глибинні причини руху України до Європи. Врешті, запитаймо себе: а період із кінця другої світової війни до проголошення трохи більше десяти років тому довгоочікуваної незалежності, – що ми знаємо навіть про цю недавню історію?

Сімдесят років тому в Україні та на сусідніх із нею старих козацьких територіях почався штучно створений *голодомор*, який призвів до масової смерті або ж до переселення українських селян. Пише Андреа Грацьйози: “Сотні тисяч селян були заарештовані й засуджені до найтяжчих покарань або ж і просто розстріляні; так, між колективними самогубствами і проявами жорстокості, починався процес депортації, який врешті-решт охопив близько двох мільйонів родин “куркулів”, тобто десять мільйонів людей, із яких принаймні третина загинула від голоду й нестатків дорогою до нових територій”⁵.

Ці драматичні події, якими позначена історія України, були відомі Муссоліні з дипломатичних повідомлень. У повоєнні роки читацький загальний міг дізнатися про них зі спогадів Кравченка, що вийшли друком у Мілані (1948 р.). Але дипломатичні донесення й листи, що надходили з України, стали відомі лише 1991 р. завдяки книжці професора Андреа Грацьйози “Листи з Харкова”. Пише Норман Дейвіс: “Світ бачив не один страшний голод, під час багатьох із них становище ще більше погіршувала громадянська війна. Проте голод, організований як геноцидний акт державної політики, слід вважати за унікальний”⁶. Ця історія замовчувалася десятиліттями, про неї не прочитаєш у жодному з текстів “соціалістичного реалізму”, але це історія, яку пережили мільйони простих ні в чому не винних людей.

Можливо, поетичні рядки Ліни Костенко допоможуть нам відчутти – в неозорих просторах України, між лаврськими церквами й діяннями святих ченців – трагедію цих людей, яких у такий безприкладний спосіб образила історія, позбавивши власної землі:

- Ви звідки, люди?
- З голоду. З Волині.
- З села якого?
- Вимерло село⁷.

⁵ *Graziosi A.* Lettere da Kharkov. La carestia in Ucraina e nel Caucaso del Nord nei rapporti dei diplomatici italiani. – Torino, 1991. – P. 11.

⁶ *Davies N.* Op. cit. – P. 106; див. укр. пер.: *Дейвіс Н.* Європа. Історія. – С. 994.

⁷ *Костенко Л.* Маруся Чурай. – К., 1982. – С. 99; див. також: *Pachlovska O.* Il concetto di tempo e di storia nella poesia di Lina Kostenko // *Ricerche slavistiche.* – 1992–1993/2. – Vol. XXXIX–XL. – P. 137.

Європейський університет Центрально-Східної Європи планує підготувати італійсько-український симпозиум, цілковито присвячений подіям 1932–33 років, коли “сталінський голодомор” досяг свого апогею. Справді, століття, з яким ми попрощалися, важко назвати “коротким”, визначеним і завершеним. Воно триває в пам’яті цілого народу, чію ідентичність, землю, основні цінності було поруйновано байдужою рукою ворога. Це пам’ять колективна, яку не можна здати в архів.

Ще один симпозиум має бути присвячений катастрофі на Чорнобильській атомній станції, внаслідок якої на багато поколінь уперед отруєно землю, води й ліси України.

Маємо, отже, достатньо причин, аби не просто обговорювати ініціативи Європейського польсько-українського університету, а щоб сприяти реалістичному відтворенню через соціорелігійні та інші студії культурної ідентичності України в комплексі всієї її складної проблематики. Звідси й народилася ідея створити Історичний комітет студій Центрально-Східної Європи, який керуватиме нашою діяльністю та відповідально реконструюватиме всю історію взаємозв’язків України та Заходу, виокремлюючи позитивні моменти, аналізуючи помилки, яких припускалися і одна й друга сторони, та закладатиме підвалини майбутнього, в якому європейський Схід і Захід об’єднають свої цінності, аби побудувати новий світ.

Ми свідомі того, що мусимо спрямувати всю нашу енергію і всі наші людські й духовні ресурси на побудову інакшої Європи, серед пріоритетів якої було б ствердження людських прав для всіх без винятку. Але лише озброївшись глибокими знаннями нашої культурної, духовної, релігійної спадщини, яка сягає своїм корінням грецького світу, Візантії, стражденної Палестини, діянь наших святих на Сході та на Заході, можна почати будівництво монолітних, витривалих і незрушних підвалин конституційної Європи.

Переклала з італ. Оксана Пахльовська

Оксана Пахльовська

*(Римський університет “Ла Сап’єнца”,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України)*

ПОВЕРНЕННЯ СІЗІФА: ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ МИНУЛОГО ЯК ПОБУДОВА МАЙБУТНЬОГО*

“The Allied Scheme of History” – “схема історії союзників”. Це формула Нормана Дейвіса¹, яка з гіркою іронією синтезує причини того оглушливого мовчання, яке ось уже сімдесят років, як поховало в собі один з найбільших геноцидів ХХ ст. Невідомі навіть реальні масштаби Великого Голоду 1932–1933 рр. Протягом двох зим, без жодних військових подій, без жодного біблійного мору, нація

* Бібліографічний опис залишаємо без змін. – *Ред.*

¹ DAVIES N. (1996), *Europe. A History*, New York, p. 41.